

ANTHONY D. SMITH
AUTHENTICITY, ANTIQUITY AND ARCHAEOLOGY

III.

PRIJEVODI

AUTHENTICITY, ANTIQUITY AND ARCHAEOLOGY AUTENTIČNOST, DREVNOST I ARHEOLOGIJA¹

ANTHONY D. SMITH
European Institute, London School of Economics,
Houghton Street, London WC2A 2AE

Sažetak: Uzme li se da je nacionalizam formirao pretpostavke i metode arheologije tijekom razdoblja dužeg od stoljeća, arheološki koncepti i praksa znatno su pridonijeli nacionalističkom idealu odvojene, teritorijalne nacije. To je dijelom tako stoga što nacionalizam i arheologija dijele vjerovanje u etničku jedinstvenost i opipljivost arheoloških kultura, a dijelom zbog utjecaja ključnih arheoloških pojmova i prakse. Potonje je uključivalo duboku zabrinutost u svezi s autentičnošću materijalnih kultura; povezano vjerovanje u etničku ukorijenjenost u povijesnom teritoriju; široko poznat interes arheologije za drevnost civilizacija i njegovu uporabu stratigrafskih metoda da bi se analizirala neprekinutost i promjena. Pored tih doprinosa, arheološko područje pruža repertoar živopisnih simbolizama u svojim nerijetko spektakularnim „nalazima“, koji su bili sposobni izraziti i utjeloviti jedinstvenu kulturu nacija i intimnu prirodu nacionalne veze.

Tijekom znatno više od stoljeća, historicizam i nacionalizam formirali su pretpostavke, metode i praksu disciplina povijesti i arheologije. No utjecaj nije bio samo jednosmjernan. Projekt nacionalizma koji ide za stvaranjem, održavanjem i predstavljanjem povijesne nacije sve više je pod utjecajem povijesnih istraživanja, a posebice *arheologije* – njezinih pojmova,

¹ Izvornik: Anthony D. Smith, „Authenticity, antiquity and archaeology“, *Nations and Nationalism* 7 (4), 2001, 441 – 449.

metoda i otkrića. Tijekom devetnaestoga i poprilično duboko u dvadesetom stoljeću, elektivni afinitet privukao je nacionalizam arheologiji i obratno. Razlozi ovog afiniteta leže u idealu autentičnosti i pojmovima drevnosti, relativne kronologije i stratifikacije. Tražeći autentičnu naciju u dalekoj prošlosti, nacionalizam je u sukcesivnim slojevima otkrivenima od strane arheologa pronašao dokaz o nacionalnoj autentičnosti i kontinuitetu. Kao posljedica toga pretpostavke i metode arheologije pružaju uvjerljivu sliku i utjecaj te snažan instrument za ponovno otkrivanje nacionalizma i ponovno stvaranje nacije koja se razvija. Ovdje ja razmatram neke aspekte ovog arheološkog utjecaja i način na koji je on pridonio nacionalističkoj ideologiji procesima određivanja starosti i dokazivanja autentičnosti nacije.

Arheološke kulture – zajednice

Nacionalizam se može odrediti kao ideološki pokret za postizanje i održavanje autonomije, jedinstva i identiteta jedne populacije, za koju su neki njezini članovi uvjereni da predstavlja „naciju“. *Nacija* se pak može odrediti kao imenovana ljudska populacija koja zaposjeda povijesni teritorij te dijeli zajedničku javnu kulturu i povijest, jedno gospodarstvo i zajednička prava i obveze za sve članove. Kao zajednica kolektivne povijesti i usuda, nacija nacionalista zasnovana je na idealu autentičnosti, koji pretpostavlja jedinstvenu kulturu – zajednicu, s posebnim i izvornim obilježjima. Svaka nacija, prema ovome mišljenju, posjeduje specifičan povjesni „duh“ (engl. *genius*), i naša je dužnost ponovno otkriti i vratiti u posjed korijene toga duha kako bi nacija mogla još jednom procvjetati (vidi Kedourie 1960.; Smith 1991.: ch. 1).

Upravo je u tom procesu ponovnog otkrivanja i vraćanja u posjed arheologija dala svoj prvi osobit doprinos, što je tako jer je oboma, i nacionalizmu i ranijoj arheologiji, zajednička bila ideja o prepoznatljivim materijalnim *kulturama – zajednicama* ili „arheološkim kulturama“. Upućujem na uvjerenje koje izjednačava materijalne objekte s određenom kulturom, i tu kulturu pak s prepoznatljivom etničkom zajednicom stanovnika i proizvođača. Ta ideja arheoloških kultura, koja je svoj vrhunac dosegla u formulacijama Gustava Kossina i Gordona Childea, čini se, potvrđuje i uistinu utjelovljuje nacionalističku sliku ukorijenjene teritorijalnosti i kulturalno prepoznatljivih nacija, što se razvijaju tijekom dugih vremenskih razdoblja (vidi Jones 1997.).

Dakako, arheolozi ovu jednadžbu temelje dijelom na nacionalističkim načinima promišljanja, točnije na široko rasprostranjenju miješanja jezika i kultura s etnicitetom (a kasnije s rasom) (vidi Díaz-Andreu 1996.). Ali oni su mnogo učinili kako bi osnažili sliku nacionalizma o svijetu *kulturalno prepoznatljivih* i ukorijenjenih nacija. Prije svega, čini se da njihove metode omogućuju ocrtavanje jasnih teritorijalnih razgraničenja oko diskretnih kulturalnih skupina, čime ograničavaju predmet istraživanja na prepoznatljivu etničku kulturu. Ta tendencija bila je osnažena dobrim uočavanjem rasprostiranja „stranih“ predmeta trgovinom i razmjenom, kao i za sukcesivne migracije, invazije i kolonizaciju.

Drugo, arheološke metode, čini se, daju konkretne izraze kulturama materijalnim – i vrlo opipljivim – obilježjem njihovih dokaza. U eri kojom dominira pozitivizam i empirijski način razmišljanja, predstavljanje izrazito konkretne i omeđene teritorijalne, arheološke kulture čini se predodređenim da usvoji nacionalističku sliku svijeta diskretnih i jedinstvenih nacija, od kojih svaka zaposjeda povjesnu domovinu te posjeduje vlastito kolektivno sjećanje i javnu kulturu, jedinstveno gospodarstvo i zajedničke zakone.

Autentične nacije

Na ovim osnovama, arheolozi su bili u mogućnosti dati druge osobite doprinose razvitku nacionalizma. Tako se drugi veliki doprinos arheologije odnosi na specifičnu autentičnost materijalnih kultura. Arheološka nalazišta mogu prenijeti ne samo ideju konkretne kulturalne omeđenosti, nego i osjećaj autentičnosti identiteta koji znatno premašuje neodređenosti drevnih tekstova. Pojam autentičnosti je višeznačan. On uključuje osjećaj prepoznatljivosti naroda i njegove narodne kulture; neposrednu tvrdnju o izvornosti, o jedinstvenom autorstvu te kulture; srodni osjećaj kulturne pripadnosti, o tome što je to „istinski naše“ i ničije tuđe; i konačno romantični ideal kulturalne čistoće i razlikovnosti, populariziran od strane Herdera i njegovih sljedbenika, želju za onime što nije izmiješano i zagađeno stranim elementima (vidi Berlin 1976.).

Čini se da su svi ovi osjećaji i značenja autentičnosti i individualnosti snažno izraženi u *nalazištima i spomenicima* koji su iskopani od strane arheologa, a simbolizirani su materijalnim objektima koje su oni pronašli. Bilo da je riječ o eliptičnom hramu na Velikom Zimbabweu, piramidama i hramovima u Teotihuacanu, vikinškim brodovima na Jutlandu ili kamenoj utvrdi nazvanoj Masada, osjećaj autentične nacionalnosti koji ova otkrića utjelovljuju vjerojatno je više učinio u pravcu podupiranja i utjelovljivanja nacionalističke vizije svijeta odvojenih, jedinstvenih teritorijalnih nacija negoli cijela knjižnica drevnih tekstova modernih nacionalističkih govora. To je dijelom tako jer se čini da su ta otkrića na nevjerojatno konkretan način potvrdila postojeće nacionalističke diskurse te ih simbolizirala i predstavila izrazito živopisno. Ali, još važnije, svaki od tih arheoloških „nalaza“ sažima, i to ne samo za nacionaliste, ono što je bilo prepoznatljivo i narodno, „jedinstveno naše“, naša „čista bit“, naše „izvorno biće“ – ukratko, autentično ja/mi koje je Sveti gral nacionalizma. Nalazišta nam i predmeti te prošlosti govore da „mi doista jesmo“, „mi“ i nitko drugi jer nalazišta i predmeti postoje ovdje i nigdje drugdje. Otkrića Velikog Zimbabwea, Jutlanda, Teotihuacana i Masade predstavljaju obnavljanje potisnute etničke prošlosti, izgubljene slave, dokaz o nacionalnom identitetu koji je prethodno bio dovođen u pitanje i davno zaboravljenoj nacionalnoj povijesti. Na ovaj način, arheologija kao disciplina i arheološki nalazi bili su uvučeni u cirkularno objašnjavanje nacionalne autentičnosti, dok je sama materijalnost tih nalaza postala izražaj narodne osnove nacionalnoga ja/mi i autentičnog duha zajedničkog naroda (vidi Chamberlin 1979.; Puche 1993.; Sorensen 1996.; Zerubavel 1995.).

„Zemlja“ i „domovina“

Jednako važna nacionalistima kao autentičnost je i lokacija. Nacija je ukorijenjena na određenom području. Ne bilo kojem terenu, već povijesnoj *domovini*. To je zemlja na kojoj su živjeli, radili, borili se i umirali „naši djedovi i bake“, i gdje su bujali „naši heroji, sveci i mudraci“. U tom smislu, nacija i njezini heroji proizvod su zemlje, kao što je zemlja izraz nacije i njezinih članova. To znači da zemlja mora biti ne samo nastanjena i da se na njoj boravi, nego mora biti „vraćena u posjed“: ona mora postati dio nacionalne svijesti, i njezini oblici istraženi i njezina bogatstva prisvojena za opće dobro (vidi Hooson 1994.).

Ako je ekonomija znanost o prisvajanju nacionalnih izvora, geografija i arheologija su znanosti o istraživanju nacionalnih teritorija. Uloga je arheologije utvrditi „duboku povijest“ zemlje, dugoročne modele njezina nastanjivanja i njezine uzastopne materijalne kulture. To je, dakle, treći glavni doprinos koji je arheologija dala nacionalizmu i njegovom projektu oblikovanja nacije. Naposljetku, što drugo ona može biti, arheologija je, kao i nacionalizam, uvijek usredotočena na „zemlju“, a nerijetko na „*određenu zemlju*“, domovinu. Predmet je njezina izučavanja jednako ograničen na zemlju i ukorijenjen u određenom području. Njezina ispitivanja razotkrivaju arheološke „etnoskape“ (engl. *ethnoscapes*). Njezina otkrića iskopana su iz skrivene prošlosti određenoga povijesnog terena.

Pravo je malo čudo, stoga, da se arheologija tako lako posuđuje ponovnom otkrivanju i obnavljanju etničkih iskonskih obilježja i materijalnih korijena ili pak da tako odlučno pridonosi uzdizanju nacionalnih slika duboko ugrađene i teritorijalno ograničene etničke prošlosti. Čini se da je arheologija sama za sebe sposobna odgovoriti na pitanja o nacionalnom podrijetlu i slijedu kultura u domovini te razotkriti načine na koje je zemlja oblikovala iste kulture, a time i naciju, od najrudimentarnijih etničkih stadija do nedavnog procvata ili ponovnog rođenja u vlastitoj domovini. Pretpostavka na kojoj se temelji ova tvrdnja jest to da su domovine, kao i kulture, jedinstvene. Prema tome, arheologija koja je i sama oblikovana posebnostima nacionalnog terena (kao i nacionalnih institucija) razotkrit će i pridonijeti razlikovnom obilježju nacije.

Nacionalna drevnost

Četvrti veliki doprinos arheologije nacionalizmu ujedno je i najočitiji: izrazita *drevnost* mnogih nalazišta i predmeta. Zamisao o ponovnom rođenju nacije, koja je istodobno nova i stara te koja je sposobna ponovno otkriti svoju istinsku prirodu tragajući za svojim izvorima u dalekoj, iskonskoj prošlosti, u središtu je nacionalističkih ideologija. Ona je uočljiva već u pozivanju na plemenitost galorimljana tijekom francuske revolucije, koji se kasnije razvijaju u kult Vercingetoriksa i Alesije; u uzdizanju heroja *Pjesme o Nibelunzima* (njem. *Nibelungenlied*), slobodnih i plemenitih Germana iz Tacitove *Germanije* i u kultu Hermanna iz plemena Heruska te, dakako, u modernoj grčkoj odanosti klasičnoj grčkoj drevnosti i jednako modernom

egipatskom kultu faraonizma u međuratnom razdoblju, koji su nadahnuli članove njihovih odnosnih inteligencija u svojim vizijama ponovno rođene Grčke ili Egipta (vidi Pomian 1996.; Mosse 1975.: ch. 3; Just 1989.; Gershoni i Jankowski 1987.: chs. 7-8; Hassan 1998.).

Sada, taj vremenski odmak drevne prošlosti evocira prastaro obilježje nacije. To je „zlatno doba“ nacije. Ono je svjedočilo prvome stvaralačkom bujanju i oslobođenju nacije. Ono je također postojalo u „prvom vremenu“ nacije kada je ona bila najizraženije „svoja“. Drevnost je stoga nužno kanonska jer stoji na začetku vremena jedne nacije. To je vrijeme kada su nacije najviše „autentične“ same sebi, nepomiješane s kasnijim priraštajima i stranim posudbama; i kada su nacije najherojskije jer drevnost sama po sebi može ojačati osjećaj nacionalnog digniteta i nadahnuti oponašanje (vidi Smith 1986.: ch. 8; Smith 1997.).

Ovo uvjerenje da drevnost na određeni način izražava *iskonsku* prirodu i autentična obilježja nacije bilo je izvorno dio šireg pokreta historicističkog oživljavanja. U arhitekturi, kao i u glazbi, poeziji i slikarstvu, Rousseauom nadahnut kult prirode i plemenite jednostavnosti umnogome je svoje nadahnuće dobivao iz naturalizma klasične drevnosti koji je bio otkrivan od osamnaestog stoljeća nadalje klasičnim otkrićima. Zanimljivo je, međutim, to što je taj kult svoje nadahnuće pronalazio u uzastopnim iskapanjima pretklasičnih, neklasičnih i postklasičnih civilizacija od Meksika i Anda do Mezopotamije, Nila i doline rijeke Ind, kao i iz ranosrednjovjekovnih mitova, legendi i ostataka od Finske do Irske te od Islanda do Balkana. Romantizam, nakon svoje početne stoičke neoklasične faze, uskoro počinje ponovno otkrivati i ponovno afirmirati urođene vrline, privremeni prioritet i nacionalni kontinuitet pretklasičnih i neklasičnih civilizacija. Sve je više težio ohrabrivanju uvažavanja svake pojedine kulture kao zasebnog entiteta, uređenog svojim posebnim „zakonima“ i obilježjima, i neodvojivo povezanog sa svojim prepoznatljivim obitavalištem ili etnoskapom; i do vremena dok je arheologija postala organiziranom na snažnijim stručnim osnovama sredinom devetnaestog stoljeća, on je također započeo usvajati te herderianske i neklasične aspekte romantizma, a posebice njegovu strast za iskonskom prošlošću (Díaz-Andreu i Champion 1996.: Introduction).

Kronologija, kontinuitet i tipologija

Dakako, jedna je stvar razmetati se drevnom prošlošću, a sasvim je druga dokazivati njezino očinstvo u odnosu na modernu naciju. Tu je arheologija učinila konačnu i primjetnu uslugu nacionalizmu. Ako je povijest svojim pisanim izvorima pribavila slijed više ili manje čvrstih, apsolutnih podataka oko kojih je moguće ukotviti naciju, arheologija je pomogla u pružanju *kronološkog okvira* metodom tipologije koja je, iako više probnog obilježja, također bila i sveobuhvatnija i fundamentalnija. Kasnije, iskapanjem naknadnih slojeva nalazišta, tipologija je nadopunjavana stratigrafijom. Stratigrafska metoda može utvrditi slijed nanosa pa prema tome i kontinuitete i promjene modela nastanjivanja u određenom području. Za

nacionaliste, takva metoda pruža nevjerovatne potvrde, kako drevnosti ljudskih naselja i kultura tako i njihov kontinuitet i razvoj uslijed promjena u danim domovinama. Organskoj analogiji koja se nadahnjuje iz prirodne povijesti, nacionalisti mogu sada dodati i geološku metaforu stratifikacije koju arheologija, svojim metodama tipologije i stratigrafije, sada koristi i primjenjuje u svojim tumačenjima nalazišta. U skladu s tom slikom, povijest i obilježja nacije mogu biti opisani uzastopnim slojevima svojega povjesnoga materijalnog razvoja. Uistinu, sam nacionalizam može se promatrati kao politički izdanak historicizma i, točnije, kao oblik „političke arheologije“. Cilj ovog oblika arheologije jest utvrditi prirodu i genealogiju nacije iscrpnom znanstvenom analizom slojeva njezina kulturalnog razvoja, sve do samih temelja postojanja nacije (vidi Willey i Sabloff 1974.: 89-94; Smith 1995.).

Na neki način, noviji trend u arheološkom tumačenju koji podcrtava lokalne i urođeničke temelje povjesne promjene i kulturalnog razvoja umjesto ranijih difuzionističkih modela, zapravo je poslužio za podupiranje etničkih nacionalističkih percepcija duboko ukorijenjenog, utemeljivačkoga nastanjivanja i stratificiranog etničkoga kontinuiteta uslijed promjena. Ako, primjerice, više ne možemo govoriti o izoliranim Keltima koji dolaze u Britaniju iz Galicije sa svojom kulturom *La Tene*, nego samo o kulturalnim posudbama od strane elita urođeničkih naroda Britanije željeznog doba prisutnih od vremena najranijih naselja u Britaniji i postupno koji su se razvijali po stadijima od ranijih britanskih kultura, tada stariji romantički antikvarizam koji je pronašao britanski identitet još u kulturama davnoga brončanog doba i njihovim megalitskim spomenicima, kao što su Avebury i Stonehenge, ponovno ulazi u područje mogućeg. Za etničke nacionaliste, za koje su kontinuitet i ukorijenjenost na zemlji prvenstvene zbilje i vrline, lokalna, urođenička evolucija pruža mnogo prijemčivije i inspirativnije modele nacionalnog razvoja jer se može koristiti radi dokazivanja uzastopne slave neprekinute prošlosti etničkih nacija – od Stonehengea do katedrale!

Simboli i prikazi

Materijalni ostaci arheoloških kultura, jedinstvene autentične kulture, ukorijenjenost u povijesnim domovinama, iskonsko zlatno doba te drevne civilizacije i uporaba stratigrafije u analizi kulturalnog razvoja samo su neki od ključnih doprinosa arheologije razvitku nacionalističke ideologije, predodžbama i jeziku.

Ali to je samo jedna strana medalje. Tim kognitivnim aspektima valja pridodati druge, emotivnije aspekte: posebna otkrića na pojedinim nalazištima koja pružaju repertoar povjesnih motiva i simbola. Ti simboli u živopisnom, opipljivom obliku prizivaju u svijest razlikovnost pojedinih nacionalnih kultura i one su na raspolaganju za korištenje nacionalistima koji žele predstaviti i uzdići naciju na njihove etničke srodnike i sunarodnjake te koji je žele legitimirati u očima izvanjskog svijeta. Nacija je, ipak, više od samo „zamišljene zajednice“; ona je također i zajednica volje i osjećaja, svrhe i privrženosti. Za širu javnost arheologija je govorila o toj

zajednici. Predstavljajući više od samih općih pojmova i metoda za rasvjetljavanje genealogije nacija, arheologija je pribavila mnoge od najsnažnijih simbola i najupadljivijih prikaza nacije koji iskazuju jedinstvenu intimnu vezu koja je ujedinila njezine članove. U sjećanje dolaze primjeri poput otkrića pehara iz Ardagha ili vikinških brodova u Roskildeu, kraljevskih grobnica u Miken i Vergini, Tutankhamonove grobnice i mumije, herodotove palače u Masadi, krilatih bikova u Khorsabadu i Nimrudu, carske vojske od žada u Xianu i brončanih predmeta iz Benina. Uistinu, neki od arheoloških nalaza, kao što su danske lure i zlatni rogovi, bili su isticali kao simboli nacionalnog identiteta, dok su primjerice broš s Tare ili okrugli tornjevi u Irskoj nadahnuli nacionalni – keltski – umjetnički preporod (Sheehy 1980.; Hutchinson 1987.: ch. 3; Sorensen 1996.).

Narodno prihvaćanje i, u nekim slučajevima, obožavanje tih drevnih simbola i motiva pronađenih u nacionalnim iskapanjima te spomenika predstavlja veliko i mnogostrano područje ispitivanja. Na ovome mjestu mogu samo sugerirati da snaga tih nacionalnih simbola uglavnom proizlazi iz njihove drevnosti i jedinstvenosti, što odgovara na potrebu za ukorijenjenošću i dignitetom naroda koji je postao nesiguran u svoje mjesto na svijetu i koji teži kulturnoj sličnosti nacijama. To je sigurno funkcija, ali i glavni razlog za privlačnost nalazišta poput Masade, prethodno nepoznate židovskoj tradiciji, ali koja tako jasno odgovara na krajnju opasnost za židovski narod u razdoblju progona i holokausta (Schwartz et al. 1986.). Ti drevni spomenici, lokaliteti i simboli oblikovali su ključni dio onoga što je Max Weber nazvao „nezamjenjivim kulturnim vrijednostima“ svake zajednice jer oni sve više određuju obilježja nacije i time pružaju razlog njezina nastavljenog odvojenoga postojanja (Weber 1948.: 176).

LITERATURA:

- Anthony, David. 1995. „Nazi and eco-feminist prehistories: ideology and empiricism in Indo-European archaeology“ in Philip Kohl and Clare Fawcett (eds.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press, 82 – 96.
- Berlin, Isaiah. 1976. *Vico and Herder*. London: Hogarth Press.
- Chamberlin, E. R. 1979. *Preserving the Past*. London: J. M. Dent and Sons.
- Cohler, Anne. 1970. *Rousseau and Nationalism*. New York: Basic Books.
- Daniel, Glyn. 1968. *The First Civilisations*. Harmondsworth: Penguin
- Diaz-Andreu, Margarita. 1996. „Constructing identities through culture“ in P. Graves-Brown, S. Jones and C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology*. London: Routledge, 48 – 51.
- Diaz-Andreu, Margarita i Timothy Champion (eds.). 1996. *Nationalism and Archaeology in Europe*. London: UCL Press.
- Gershoni, Israel i Jankowski, Mark. 1987. *Egypt, Islam and the Arabs: The Search for Egyptian Nationhood, 1900 – 1930*. New York and Oxford: Oxford University Press.

- Hassan, Fekri. 1998. „Mamorbabilia: archaeological materiality and national identity in Egypt“ in Lynn Meskell (ed.), *Archaeology under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and the Middle East*. London: Routledge, 200 – 216.
- Hooson, David (ed.). 1994. *Geography and National Identity*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell
- Hutchinson, John. 1987. *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Modern Irish Nation State*. London; Allen and Unwin.
- James, Simon. 1999. *The Atlantic Celts*. London. British Museum Press.
- Jones, Sian. 1997. *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present*. London and New York: Routledge.
- Just, Roger 1989. *The triumph of the ethnos* in Elisabeth Tonkin, Maryon McDonald and Malcolm Chapman (eds.), *History and Ethnicity*. London and New York: Routledge, 71 – 88.
- Kaufmann, Eric i Zimmer, Oliver. 1998. „In search of the authentic nation: landscape and national identity in Canada and Switzerland“, *Nation and Nationalism* 4 (4): 483 – 510.
- Kedourie, Elie. 1960. *Nationalism*. London: Hautchinson.
- Leoussi, Athena. 1997. „Nationalism and racial Hellenism in nineteenth-century England and France“, *Ethnic and Racial Studies* 20 (1): 42 – 68.
- Martins, Herminio. 1967. „Ideology and development: „developmental nationalism“ in Brazil“, *Sociological review Monograph* 11: 153 – 72.
- Mosse, George. 1975. *The Nationalisation of the Masses: political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. Ithaca, NY and London: Cornell University Press.
- Poliakov, Leon. 1974. *The Aryan Myth*. New York: Basic Books.
- Pomian, Krzysztof. 1996. „Franks and Gauls“ in Pierre Nora (ed.) *Realms of Memory*, vol. I, ed. Louis Kritzman, New York: Columbia University Press, 27 – 78.
- Porter, Roy i Mikulas Teich (eds.). 1988. *Romanticism in National Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Puche, Mari Carmen Serra. 1993. „The role of Teotihuacan in Mesoamerican archaeology“ in Kathleen Berrin and Esther Pasztory (eds.) *Teotihuacan: Art from the City of the Gods*. The Fine Arts Museum of San Francisco: Thames and Hudson, 65 – 72.
- Renfrew, Colin. 1987. *Archeology and Language*. London. Jonathan Cape.
- Rosenblum, Robert. 1967. *Transformations in Late Eighteenth Century Art*. Princeton. NJ: Princeton University Press.
- Schwartz, B., Y. Zerubavel and B. M. Barnett. 1986. „The recovery of Masada: a study in collective memory“, *The Sociological Quarterly* 27 (2): 147 – 64.
- Sheehn, Jeanne. 1980. *The Rediscovery of Ireland's Past*, London: Thames and Hudson.
- Smiles, Sam. 1994. *The Image of Antiquity: Ancient Britain and the Romantic Imagination*. New Haven, CT and London: Yale University Press.

- Smith, Anthony D. 1984. „National identity and myths of ethnic descent“, *Research in Social Movements, Conflict and Change* 7: 95 – 130.
- Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. Harmondsworth: Penguin.
- Smith, Anthony D. 1995. „Gastronomy or geology? The role of nationalism in the reconstruction of nations“, *Nations and Nationalism* 1 (1): 3 – 23.
- Smith, Anthony D. 1997. „The Golden Age and national renewal“ in Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), *Myth and Nationhood*. London: Routledge, 36 – 59.
- Smith, Anthony D. 1999. „Sacred territories and national conflict“, *Israel Affairs* 6 (3): 13 – 31.
- Sorensen, Marie Louise. 1996. „The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark“ in Margarita Diaz-Andreu and Timothy Champion (eds.) *Nationalism and Archaeology in Europe*. London: UCL Press, 24 – 47.
- Vaughan, William. 1987. *Romantic Art*. London: Thames and Hudson.
- Weber, Max, 1948. *From Max Weber: Essays in Sociology*, eds. Hans Gerth and C. Wright Mills. London. Routledge and Kegan Paul.
- Wiley, Gordon and Jeremy Sabloff. 1974. *A History of American Archaeology*. London: Thames and Hudson.
- Zerubavel, Yael. 1995. *Recovered Rots. Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*. Chicago and London: University of Chicago Press.

(Preveo dr. sc. Željko Karaula)